

geschetst hoe ambtsdragers van de kerk deze vrouwen opvoedden tot een protestants-christelijke levenswandel en hen op die manier integreerden in de 'Hollandse' gemeenschap te Batavia. Het andere artikel — hier voor het eerst verschenen — verhaalt de strijd van Cornelia van Nijenroode, een Japans-Hollandse, die in tweede echt haar aanzienlijke privé vermogen uit de handen van haar Nederlandse echtgenoot probeerde te houden. Blussé rangschikt dit artikel onder het 'life and times'-genre. Toch overheerst het 'life'-element mij iets te veel. Blussé is duidelijk getroffen door het dappere verzet van zijn heldin tegen de hebzucht van en de vernedering door haar man. De observaties van meer algemene strekking maken een enigszins plichtmatige indruk. Met tevredenheid en waardering noemt Blussé Cornelia tenslotte *otemba*, de Japanse verbastering van ontembaar.

De bundel is voorzien van een lijst van termen, van zeer functionele eigentijdse afbeeldingen, literatuuropgave en drie soorten indices. Blussé toont er mee een enthousiast historicus en beeldend stylist te zijn.

H. K. s'Jacob

E. J. M. van Eijl, ed., *L'image de C. Jansénius jusqu'à la fin du XVIIIe siècle. Actes du colloque, Louvain, 7-9 novembre 1985* (Bibliothecaephemeridum theologiarum Lovaniensium LXXIX; Leuven: University Press, Peeters, 1987, 258 blz., Bfl250,-, ISBN 90 6186 247 7).

De Bibliotheca Ephemeridum Theologiarum Lovaniensium heeft in de laatste jaren reeds enkele publikaties uitgebracht die het jansenisme behandelen. Zo verschenen in 1982 onder redactie van Van Bavel en Schrama de 'mélanges' van Lucien Ceysens, de nestor in de Nederlanden van de studie van het jansenisme en in 1987 een door Ceysens en Tans samengestelde studie over de constitutie Unigenitus. Ter gelegenheid van de 400ste geboortedag van Jansenius organiseerde het Leuvense centrum voor de studie van het jansenisme in 1985 een colloquium, welks vijftien bijdragen de inhoud van deze nieuwe bundel vormen.

Het gaat in deze bijdragen om 'het beeld van Jansenius' in verschillende betekenissen van het woord: ten eerste het beeld dat 'jansenianen' (persoonlijke bekenden van Jansenius) van hem hadden, vervolgens om het beeld dat 'jansenisten' (aanhangers van zijn denken) zich van hem vormden en tenslotte om afbeeldingen van Jansenius. De voorstelling die zijn diverse bekenden en volgelingen en ook tegenstanders van hem hadden waren uiteraard zeer uiteenlopend, naar gelang de persoon die zich een beeld van hem vormde: orthodox, piëtistisch, romantisch, of het omgekeerde daarvan. Een nogal ruime 'Wirkungsgeschichte' van Jansenius dus, zoals ook uit de bijdragen zelf blijkt.

Het voorwoord verdedigt het feit dat de bijdragen wel wat erg uiteenlopend zijn, en van ongelijke kwaliteit. Bovendien vinden we in de ene bijdrage nogal eens wat (met name biografische) informatie die in de andere ook weer wordt geboden. Dat is het risico van een colloquium over één persoon, waarvan de bijdragen niet (van tevoren of achteraf) op elkaar zijn afgestemd. Daardoor is het geen onverdeeld genoegen om alle bijdragen achter elkaar te lezen — iets wat overigens doorgaans alleen recensenten doen. In het voorwoord wordt tenslotte gezegd dat één bijdrage nogal stevige tegenspraak ondervond op het colloquium zelf, desalniettemin zijn alle teksten ongewijzigd afgedrukt. Of dit nu verstandig was?

De rij van sprekers wordt geopend door M. van Meerbeeck, die ons informeert over de beeldvorming inzake Jansenius bij degenen die zijn geschiktheid voor de benoeming tot

bisschop van Ieper moesten onderzoeken en die informatie inwonen over hem en zijn familieleden bij vrienden, medestudenten en anderen die hem kende. L. Ceyskens laat vervolgens zien hoe Jansenius allereerst door Belgische jezuiten en vervolgens door de assessor van het heilig officie in Rome werd zwartgemaakt na de postume verschijning van zijn grote werk, de Augustinus. W. Verleyen bericht over de levenslange vriendschap tussen Jansenius en de Utrechter Benedictus van Haefen, de latere proost van Affligem, en J. Visser over de relaties tussen Jansenius en de apostolische vicaris van de Noordelijke Nederlanden, Philippus Rovinius. F. Ferrier onderzoekt de contacten tussen Guillaume Gibieuf, de stichter van de oratorianen, en Jansenius. Het onlangs overleden kernlid van het Leuvense Centrum voor de studie van het jansenisme, Emile Jacques, volgt met een studie over de verdediging van Jansenius en zijn denkbeelden door Antoine Arnauld, die hem niet meer persoonlijk had gekend. J. Lesaulnier onderzoekt de lezing van Jansenius door de vrienden van Port-Royal, en met name door François Dirois, die zich allengs tegen het jansenisme keerde, en tenslotte weer terugkwam in de kring van Port-Royal. B. Chédozeau behandelt Jansenius en diens studie van de bijbel (zijn vak in Leuven!), tegen de achtergrond van de bijbelwetenschappelijke activiteiten van Port-Royal en het Oratorium. Van een meer literatuurhistorische gerichtheid is het artikel van J. Dubu over de houding van Jean en Louis Racine (vader en zoon) tegenover Jansenius en zijn denken. Hier gaat het niet zozeer om de theologische, maar meer om de sociaal-maatschappelijke effecten van de jansenistische strijd op de Franse kerk en haar leden. M. Haillant belicht de positie van Fénelon, de aartsbisschop van Kamerijk. Zijn aanvallen op het jansenisme zijn fel en theologisch doordacht, maar hij spaart de persoon van Jansenius. Ook weet hij gebruik te maken van binnen-jansenistische discussies; daarom citeert hij meermaals Aegidius de Witte. Het artikel van J. A. G. Tans laat zien dat deze trouwe pleitbezorger van Jansenius' denken er toch geenszins onkritisch tegenover stond en zelfs op een aantal punten belangrijke (maar geen scheidende) gedachtengangen volgde, hetgeen trouwens ook geldt voor de eerder genoemde Arnauld. Zo was 'het' jansenisme dus geenszins een monolithische denkrichting. C. Dédéyan behandelt de beeldvorming van Jansenius en het jansenisme in de Franse romantiek, uitgaande van de negatieve beschrijving van Diderot. Uiteraard worden bij elke auteur verschillende accenten ontdekt. Hierna constateert P. Stella dat het jansenisme in de zeventiende en achttiende eeuw nauwelijks serieus onderwerp van gesprek was in Italië. Dan geeft T. Clemens een voorschot op zijn nu onlangs verschenen dissertatie, waarin wordt betoogd dat de bij beide partijen gebruikte gebedenboeken aantonen dat de strijd om het jansenisme en het anti-jansenisme in de Nederlanden heeft geleid tot een scheiding van spiritualiteiten. Tenslotte behandelt T. Picquard de iconografie van Jansenius, waarbij het onlangs in de stedelijke bibliotheek van Ieper herontdekte portret van Jansenius op negentienjarige leeftijd een nog verre van ascetische persoonlijkheid vertoont; men kan zich daarom afvragen of in sommige portretten van de bisschop de ascetische instelling wellicht niet extra zwaar is aangezet (andere zijn minder extreem), vanwege het hersen-beeld dat zijn volgelingen van hem waren gaan vormen.

Zo biedt deze bundel ons dus een grote verscheidenheid van informatie over de wijze waarop tijdgenoten en nageslacht zich Jansenius voorstelden in woord en beeld. Wie vooral naar theologische informatie zoekt, vindt slechts in een deel van het boek zaken van zijn gading. Sommige bijdragen zijn wat ver gezocht, omdat het nu eenmaal over Jansenius moest gaan en deze bij bepaalde auteurs en in bepaalde landen maar betrekkelijk weinig, of weinig diepgaande, aandacht kreeg. Hoe dan ook, al met al is hier toch een interessant document ontstaan over de luide weerklink die deze zeventiende-eeuwse Leuvense professor en bisschop van Ieper, met name na zijn dood, heeft gevonden.

M. F. G. Parmentier

A. Stengers-Limet, *Une fiscalité particulière dans les anciens Pays-Bas. Les terres franches* (Standen en Landen LXXXIV; Kortrijk-Heule: UGA, 1985, 515 blz., Bfl750,-, ISBN 90 6768 126 1).

Tegen het einde van de achttiende eeuw waren er in West-Europa tal van gebiedjes waarvan de heren of bewoners een uitzonderingspositie ten opzichte van het hen omringende land pretendeerden. Zij claimden soevereiniteit, rijksonmiddellijkheid of minstens een aantal traditionele vrijheden en vrijdommen. Deze enclaves vond men veelal in grensgebieden waar machtige heren elkaar de suprematie betwistten. Napoleon en zijn revolutionaire voorgangers hebben er korte metten mee gemaakt. De nieuwe staatsvorming, gebaseerd op zogenaamde volkssoevereiniteit kon dergelijke excepties niet velen.

De grensgebieden van de voormalige Zeventien Nederlanden waren rijk aan dergelijke 'vrije gebieden'. Mevrouw Stengers heeft er een intensieve studie van gemaakt, die haar oorsprong vindt in een licentiaatsverhandeling welke zij in 1943 aan de Universiteit van Luik heeft bewerkt — hoewel geen 'thèse' toch een levenswerk. In haar boek, dat pas vier jaar na verschijnen in handen van deze recensent kwam, wijdt mevrouw Stengers aandacht aan de *terres franches* die sinds ongeveer 1634 door de Spaanse administratie werden erkend. Het zijn er vele tientallen, waarvan de rechtstitels van apartheid nogal uiteenliepen: soevereiniteit, onafhankelijkheid ten opzichte van de Nederlanden, onafhankelijkheid maar erkenning van een leenband, en dergelijke meer. De daaruit voortvloeiende consequenties liepen uiteen. Soms claimde men een eigen, onafhankelijke jurisdictie of niet-toepasbaarheid van algemene plakkaten, dan weer koesterden enclaves het asielrecht. Maar vooral hamerde men graag op vrijdom van belastingen. Uit de middeleeuwen zijn al voorbeelden van erkenning van dergelijke exempties door heren en vorsten bekend.

Dankzij een langdurig en onvoorstelbaar omvangrijk archief-onderzoek heeft schrijfster vele *terres franches* zelf teruggevonden. Zo heeft zij op grond van gemeenschappelijke kenmerken categorieën kunnen formuleren. Vele pretenties van immuniteiten blijken pas te zijn ontstaan tegenover de drukkende belastingpolitiek van Karel de Stoute en later van de Habsburgers, toen de Zuidelijke Nederlanden een strijdtoneel waren (en bleven). Pas in het begin van de zeventiende eeuw komen de, erkende, enclaves administratief aan het licht als de Spaanse financiële autoriteiten een gemeenschappelijke ontvanger aanstellen. De *terres franches*, die immers niet in de gewestelijke Staten vertegenwoordigd waren, droegen bijgevolg niet mee in de beden. Zij moesten zich echter laten welgevalen dat zij rechtstreeks werden aangeslagen door de centrale regering, met name als het ging om inkwartieringen en andere oorlogslasten.

Zoals de titel van haar boek aangeeft, heeft mevrouw Stengers de fiscaliteit als uitgangspunt van haar studie gekozen. De meeste aandacht besteedt zij dan ook aan de werkwijze van de fiscale administratie voor de *terres franches* en van de individuele ontvangers, zowel tijdens het Spaanse als tijdens het Oostenrijkse bewind. Schrijfster signaleert het verdwijnen van enclaves — bijvoorbeeld in streken die aan Frankrijk werden afgestaan — en zij geeft beknopte sociaal-economische schetsen van de overblijvende *terres franches*. Een gedetailleerde index (479-515) en een uitslaande kaart maken identificatie en oriëntatie binnen deze doorwrochte studie optimaal mogelijk.

A. H. Huussen jr.